

Ivo Pranjković

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb

ivo.pranjkovic@zg.t-com.hr

SUBORDINIRANE STRUKTURE S VEZNIKOM ŠTO

U prilogu je riječ o raznolikim subordiniranim strukturama s veznikom *što* u hrvatskom jeziku. Analiziraju se subordinirane strukture s relativnim *što*, s eksplikativnim *što*, s uzročnim *što* te s veznikom *što* u sastavu brojnih složenih veznika i/ili vezničkih spojeva kao što su *pošto*, *zato što*, *zbog toga što*, *uslijed toga što*, *zahvaljujući tome što*, *kao što*, *osim što*, *nego što*, *umjesto što*, *nakon što*, *prije nego što*, *samo što*.

0. Uvodne napomene

Riječ *što*, koja može biti i promjenjiva i nepromjenjiva, jedna je od najpolifunkcionalnijih riječi u hrvatskome jeziku. Kao promjenjiva javlja se u službi upitne zamjenice srednjega roda, i to u nominativu, npr. *Što je to?*, ili u akuzativu, npr. *Što si kupio?* Takvo *što* ima supletivne oblike i u genitivu, npr. *Čega se bojite?*, u dativu, npr. *Čemu se čudite?*, u lokativu, npr. *Po čemu ga poznaješ?*, i u instrumentalu, npr. *Čime vas mogu poslužiti?*

Često se promjenjivo *što* javlja i u službi relativne zamjenice, npr. *Opet kasne s isplatom, što mi nikako nije drago*. Da je takvo *što* promjenjivo, vidi se po tome što mu se ovisno o rekciji može mijenjati padež, usp. *Opet kasne s isplatom, čemu se više i ne čudim*. U takvim se rečenicama zavisna surečenica odnosi na osnovnu surečenicu u cjelini, a ne funkcionira kao član njezina ustrojstva (npr. kao subjekt, objekt, priložna oznaka, atribut i sl.).

Nepromjenjivo *što* može dolaziti u službi upitnoga priloga, u značenju ‘zašto’, npr. **Što** te nema? ili **Što** da se svađamo? odnosno u službi količinskoga priloga u značenju ‘nešto’, npr. *Imate li mi posuditi što novaca?*

Nepromjenjivo *što* javlja se i u službi pojačajne čestice (intenzifikatora) jedinica poredbenoga značenja, npr. *Dodite što prije!* Osim toga dolazi i u službi upitne čestice (tada ima značenje blisko značenju čestice *zar*), npr. *A što vi za to uopće niste čuli?* I napokon nepromjenjivo *što* može se javiti i u službi svojevrsne deiktičke čestice s nijansom emfatičnosti, npr. *Uh, što je vruće!* (opširnije o svim tim službama i promjenjivoga i nepromjenjivoga *što* usp. Pranjković 2010: 401–408 i Pranjković 2013: 238–243).

U ovome je prilogu međutim u središtu pozornosti riječ *što* u službi veznika, i u onim strukturama u kojima dolazi kao samostalni (jednostavni) veznik, a još više u onim vrlo brojnim i, kao što će se vidjeti, izrazito raznolikim složenim strukturama u kojima se javlja kao jedna od sastavnica složenih veznika ili vezničkih skupina.

1. Relativne rečenice

Vezničko nepromjenjivo *što* javlja se prije svega u relativnim rečenicama u kojima je zamjenjivo relativnim zamjenicama *koji, koja, koje*, usp. *Kolegica što smo ju sreli odnekud mi je poznata.* i *Kolegica koju smo sreli odnekud mi je poznata.*¹ Takvo *što* nije zamjenica (već samim time *što* je nepromjenjivo), nego veznik, tzv. opći relativizator. Da je to doista tako, najbolje se vidi po tome što uza nj dolaze oblici ličnih zamjenica, usp. u navedenom primjeru *Kolegica što smo ju sreli.*

2. Eksplikativne rečenice

Vrlo se često riječ *što* rabi kao veznik eksplikativnih (obično tzv. dopumbenih, kompletivnih) rečenica (o takvim rečenicama usp. Pranjković 2001b: 587–582).

¹ O takvome *što* u kroatistici odnosno u slavistici puno se pisalo od pedesetih godina prošloga stoljeća do danas, usp. posebno Grickat 1952 i 1967, Belić 1954, Gallis 1956, Brown 1980, Raguž 1994, Znika 1994, Kordić 1995 te Pranjković 1986 i 2010.

U toj službi *što* je često zamjenjivo veznikom *da*, npr. *Dobro ste učinili što ste / da ste se prijavili*. Puno je međutim i primjera u kojima takva zamjena ili nije moguća ili je neobična odnosno rijetka. To je zato što je veznik *što* u pravilu obilježen kao faktivan, a veznik *da* kao nefaktivan odnosno hipotetičan. Pogotovo veznik *što* ne dolazi u obzir onda kad je riječ o nefaktivnosti (hipotetičnosti, neizvjesnosti).² Tako je u primjerima tipa *Bilo bi mi drago da se vidimo. da* nezamjenjivo sa *što*, usp. **Bilo bi mi drago što se vidimo.* (usp. Pranjković 2013: 244).

Poseban tip eksplikativnosti susrećemo u danas zastarjelim strukturama tipa *Što volovi muču, ništa, samo da kola ne škripe.* ili *Ne propusti ni ptičicu ni mrava što ih ne nahrani.*³ U prvom je primjeru riječ o eksplikativnoj rečenici sa semantičkom nijansom uzročnosti, a u drugom također o eksplikativnoj rečenici, ali s nijansom suprotnosti⁴ (opširnije o tome usp. Pranjković 2013: 245–246).

3. Uzročne rečenice sa subjunktorom što

Vezničko *što* često je i u uzročnim rečenicama, npr. *Pogriješili smo što vas nismo obavijestili*. I takvo *što* obično je zamjenjivo veznikom *da*, ali su uzročne rečenice sa *što* u pravilu puno češće i običnije, usp. *Pogriješili smo da vas nismo obavijestili*.

4. Načinske rečenice (raščlanjene i neraščlanjene) sa subjunktorom što

Nepromjenjivo *što* može se pojaviti i u službi načinskih rečenica, npr. *Radili smo što smo najbolje znali.* (usp. Silić i Pranjković 2005: 340).

² Naime veznik *da* širega je značenja pa se u pravilu može upotrijebiti i kad je riječ o faktivnosti, usp. *Drago mi je da se susrećemo na ovom mjestu nakon toliko godina.*, ali ako je riječ o izrazitoj nefaktivnosti, *što* ne dolazi u obzir, usp. *Volio bih da je tako.* prema **Volio bih što je tako.*

³ Mislim ipak da ni danas neće biti (posve) neobična poraba veznika *što* u primjerima analognim prvom od navedenih, usp. *Što si pogriješio, nikom ništa, ali se bojim da će to itekako utjecati na prodaju.*

⁴ Usp. mogućnost parafraze rečenicom: *Ne propusti ni ptičicu ni mrava, a da ih ne nahrani.*

Osim toga *što* se javlja, i to obično korelativno, kao *što ... to, što ... tim, što ... sve to* ili sl.), i u onim zavisnosloženim rečenicama u kojima se sadržaji surečenica podudaraju, korespondiraju jedan s drugim pa se nazivaju i rečenicama korespondencije. Takve rečenice u gramatici J. Silića i I. Pranjkovića smatraju se podvrstom poredbenih rečenica, i to tzv. raščlanjenim poredbenim (usporednim) rečenicama,⁵ npr. *Što smo išli dalje, postajalo je sve mračnije.* (usp. Silić i Pranjković 2005: 341).⁶

5. Eksceptivne rečenice

Kad je riječ o strukturama u kojima se *što* javlja u sastavu složenih veznika i vezničkih skupina,⁷ koje su u ovom prilogu u središtu pozornosti, počet ću od eksceptivnih struktura, i to posebno zato što su se u hrvatskoj gramatiko-grafskoj tradiciji takve strukture, po mom sudu posve neutemeljeno, pribrajale

⁵ Raščlanjenim zavisnosloženim rečenicama smatraju se one kod kojih se zavisna surečenica ne odnosi prema osnovnoj kao član njezina gramatičkoga ustrojstva, nego se odnosi na osnovnu surečenicu u cjelini. Osim rečenica korespondencije, o kojima je ovdje riječ, takve su i na početku ovoga priloga spomenute relativne rečenice s veznikom *što* tipa *Opet kasne s isplatom, što mi nikako nije drago.*

⁶ U hrvatskoj gramatiko-grafskoj literaturi takve se rečenice obično smatraju načinskim i/ili poredbenima. Tako Florschütz među poredbenim rečenicama navodi i primjer *Što se bliže suncu teče, sve to manje zrak mu peče.* (usp. Florschütz 1940: 161), Katičić takve rečenice svrstava među načinske i navodi primjer *Što je mrak bivao gušći, tim su manje govorili.* (usp. Katičić 1986: 220), Težak i Babić svrstavaju ih u načinske ili poredbene i navode primjer *Što više radim, to sam zdraviji i veseliji.* (usp. Težak i Babić 1992: 233), a u gramatici Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje svrstavaju se kao i kod Katičića u načinske, s tim da se u posebno potpoglavlje izdvajaju rečenice „s vezničkim prilogom *što*” te navodi veći broj primjera ovoga tipa: *Što je dulje govorio, to mu je glas bivao jači.; Što više nestaje kopna, Joži sve teže.; Što se prije budeš odlučila za moj spasonosan savjet, to bolje za tebe.; Što je nada manja, veća je vjera.; Što sam stetoskop više pomicao prema glavi, ton je postajao jasniji. te Što dublje glibimo u noć, sve ću više biti pijan.* (usp. Barić i dr. 1995: 485).

⁷ Kad je riječ o nazivima (jednostavni) veznik, složeni veznik i veznička skupina, ovdje se prihvaća mišljenje L. Vukojevića i L. Hudeček prema kojemu se „nazivom veznik označuje jednočlana veznička sintaktička jedinica, nazivom veznička skupina označuje se svaka višečlana veznička jedinica bez obzira na njezino morfološko podrijetlo i sastav, a nazivom složeni veznik označuju se vezničke skupine čvrstoga unutarnjeg ustrojstva u kojima se primjećuje visok stupanj leksikalizacije” (usp. Vukojević i Hudeček 2007: 285). Složeni veznici nastaju proširivanjem jednostavnih veznika, a vezničke skupine proširivanjem složenih veznika. U službi elemenata kojima se proširuju odnosno modificiraju jednostavni i/ili složeni veznici (u pravilu tako da se semantički specijaliziraju) dolaze eksplikatori (npr. *jednostavno, naprosto*), ekvativatori (npr. *isto, jednako, otprilike*), fokusatori (npr. *čak, baš, već*), frekventatori (npr. *uvijek, svaki put, god*), intenzifikatori (npr. *skoro, gotovo, a sve to i sl.*), kvantifikatori (npr. vremenski: *jedva, netom, odmah* ili količinski: *daleko, gotovo, znatno*), partikularizatori (npr. *napose, osobito, poglavito*) i restriktori (npr. *samo, tek, isključivo*). Opširnije o tome usp. Vukojević i Hudeček 2007: 330–331.

koordinaciji.⁸ Štoviše mislim da su rečenice s takvim veznim sredstvima jedine isključne (izuzetne, ekseptivne) rečenice i da su one uvijek subordinirane te da se o isključnim rečenicama na razini koordinacije ne može (i ne treba) govoriti jednostavno zato što jedinice tipa *samo, jedino* ili *tek* nisu gramatikalizirane kao konjunktori (ne mogu se promatrati na istoj razini na kojoj promatramo veznike nezavisnosloženih rečenica tipa *i, a, ili* i sl.). Mislim naime da ta vezna sredstva treba promatrati na razini teksta odnosno da jedinice *samo, jedino* ili *tek* funkcioniraju kao konektori (tj. vezna sredstva na razini teksta). Drugim riječima strukture tipa *Sve je mirno, jedino (samo, tek) svjetiljka poigrava na stropu.* (usp. Težak i Babić 1992) ni po čemu gramatički relevantnome nisu različite od struktura tipa *Sve je mirno. Jedino svjetiljka poigrava na stropu.*

Rečenome se može dodati i to da su ekseptivni složeni veznici u pravilu međusobno zamjenjivi, usp. *Ništa se ne čuje, samo što (jedino što, tek što, osim što) se sova ponekad oglasi.*⁹ Pa ipak među njima ima razlike, a ona se sastoji ponajprije u tome da *samo što, jedino što* i *tek što* mogu dolaziti i bez subjunktora *što*, usp. *Ništa se ne čuje, samo (jedino, tek) se sova ponekad oglasi,* a *osim što* ne može, usp. **Ništa se ne čuje, osim se sova ponekad oglasi.* To je zato što su *samo, jedino* i *tek* sami po sebi restriktori, tj. čestice koje označuju kakvo sužavanje i/ili izuzimanje (usp. *Reci samo njemu., Čita samo tjedne novine., Samo tako će uspjeti.* i sl.), pa su onda pogodni da funkcioniraju i kao ekseptivni konektori, a *osim* samo po sebi nije restri-

⁸ U hrvatskim se gramatikama naime u pravilu rečenice sa složenim veznicima *samo što, jedino što, tek što* pribrajaju isključnim (izuzetnim, ekskluzivnim) koordiniranim složenim rečenicama. Tako npr. čini Florschütz koji u poglavlju *Izuzetne ili ekskluzivne rečenice*, koje pribraja koordinaciji, spominje veznik *tek što* i navodi primjer *Sve ću učiniti, tek što ga ne ću opomenuti.* (usp. Florschütz 1940: 147). Posve slično čine i Katičić, koji u poglavlju *Izuzetne rečenice* spominje složene veznike *samo što* i *jedino što* (usp. Katičić 1986: 170–171), Težak i Babić, koji u poglavlju *Isključne (izuzetne) rečenice* navode, između ostalih, i primjere *Uz Kosjenku nikoga nema, samo što njena svjetiljka sjaji kao da zlatom gori.* i *Ništa se ne čuje, jedino što se sova ponekad oglasi.* (usp. Težak i Babić 1992: 224), te autori *Hrvatske gramatike* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, koji kao veznike izuzetnih rečenica spominju i *samo što, jedino što* i *tek što* (usp. Barić i dr. 1995: 461–463). Po mom sudu složeni veznici ili vezničke skupine sa sastavnicom *što* nikada se ne bi smjeli pribrajati koordinaciji jednostavno zato što je vezničko *što* uvijek subjunktor, a nikada konjunktor, pa onda i složeni veznici ili vezničke skupine s veznikom *što* mogu imati samo službu subjunktora. Zato mislim da su Vukojević i Hudeček vrlo dobro postupili što strukture s veznim sredstvima *jedino što, osim što, osim (onoga, toga, svega) što, samo što* nazivaju ekseptivnim i pribrajaju zavisnosloženim rečenicama (usp. Vukojević i Hudeček 2007: 318).

⁹ Možda nije naodmet spomenuti i to da svaki slijed *jedino što* nije ekseptivni složeni veznik. Tako je npr. u strukturama tipa *Jedino što je važno jest zdravlje. što* (ko)relativna zamjenica. To se vidi i po tome što je promjenjivo, usp. *Jedino čega se sjećam jest maglovito jutro.*, a i po tome što dolazi u antepoziciji, jer to nikako nije svojstveno ekseptivnim strukturama, usp. negramatično **Jedino što se sova ponekad oglasi, ništa se ne čuje.* Naravno, u strukturama tipa *Jedino što je važno jest zdravlje.* ne dolazi u obzir zamjena ekspektora, usp. **Samo/tek/osim što je važno jest zdravlje.*

tivna čestica, pa onda ne može funkcionirati ni kao restriktivni konektor, nego je prijedlog koji primarno, kao i ostali prijedlozi, dolazi uz imenske oblike (uz genitiv, usp. npr. *Ništa se ne čuje osim sove.*). Ta činjenica da *osim* u službi ekseptivnoga veznog sredstva ne može dolaziti bez subjunktora *što* vjerojatno je i barem jedan od razloga što se složeni veznik *osim što* u pravilu ne navodi među veznicima kad se u hrvatskim gramatikama govori o isključnim (koordiniranim?) rečenicama (ne navodi se ni kod Florschütza, ni kod Katičića, ni kod Težaka i Babića, ni u *Gramatici* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje). Vukojević i Hudeček spominju međutim ne samo *osim što* nego spominju i *osim onoga što*, *osim toga što* i *osim svega što* (usp. Vukojević i Hudeček 2007: 318). Neobično je međutim da oni među ekseptivnim veznim sredstvima uopće ne spominju ni *tek* ni *tek što*.

6. Vremenske rečenice

Složeni veznici i vezničke skupine u kojima je jedna od sastavnica subjunktor *što* susreću se i u brojnim vremenskim rečenicama. Jedan dio tih rečenica označuje anteriornost (prethodnost, prijevremenost), a drugi posteriornost (poslijevremenost, susljednost). Anteriornost je svojstvena onim vremenskim rečenicama u kojima se zavisna surečenica uvodi složenim veznicima *nakon što*, *tek što*, *istom što*, *jedva što*, *netom što*, *samo što*, *poslije nego što*,¹⁰ npr. *Predali su se nakon što su vidjeli da nema uzmarka.*, *Samo što smo krenuli, počela je kiša.* ili *Tek što su počeli raspravu, posvađali su se.*, a posteriornost je svojstvena onim vremenskim rečenicama u kojima se zavisna surečenica uvodi složenim veznicima *prije nego što* ili *prije no što*, npr. *Odgovorili su prije nego što je itko očekivao.* (usp. Silić i Pranjković 2005: 336–337 te Vukojević i Hudeček 2007: 313).

7. Načinske i poredbene rečenice sa složenim veznim sredstvima

Vidjeli smo da se jednostavni veznik *što* može pojaviti i u načinskim rečenicama, usp. *Radili smo što smo najbolje znali.* U toj službi *što* je međutim rijetko i u pravilu ograničeno na one načinske rečenice u kojima se pojavljuju komparativne ili superlativne riječi (usp. i primjer *Trčat ćemo što mognemo brže.*,

¹⁰ Složeni veznik *poslije nego što* u suvremenom se jeziku više ne susreće, ili je posve rijedak, ali je u starijim stadijima razvoja jezika bio relativno običan, usp. primjere tipa *Tri brata redovnika umriše poslije nego što se pričestiše.* (ARJ VII: 839 i Pranjković 2018: 65).

Silić i Pranjković 2005: 340). U tim je rečenicama naime puno češći jednostavni veznik *kako*, npr. Živio je **kako** je htio. Znatno su međutim u načinskim rečenicama češći složeni veznici i/ili vezničke skupine *tako što*, *time što* ili *na taj način što*, npr. *Prevarili su ih tako što su zakasnili s isporukom.* ili *Bila je nagrađena time što više nije morala dolaziti na sastanke.*

U poredbenim rečenicama, osim spomenutih rečenica korespondencije s jednostavnim veznikom *što* tipa **Što** smo išli dalje, *postajalo je sve mračnije.*, posebno je čest u suvremenom jeziku složeni veznik *kao što*, i to u onim poredbenim rečenicama u kojima je riječ o usporedbi po jednakosti, npr. *Danas je sunčano kao što je bilo i jučer.* ili *Piše kao što govori.* U poredbenim rečenicama u kojima je riječ o usporedbi po nejednakosti ne dolazi složeni veznik *kao što*, nego dolazi *nego što*, npr. *Ispalo je gore nego što smo se nadali.* (opširnije o tim rečenicama usp. u Silić i Pranjković 2005: 340–341).¹¹

8. Uzročne i namjerne rečenice sa složenim veznim sredstvima

Među veznim sredstvima uzročnih rečenica susreće se, vidjeli smo, i jednostavni veznik *što*, usp. *Pogriješili smo što vas nismo obavijestili.* Međutim od svih drugih tipova subordiniranih rečenica složeni veznici i vezničke skupine sa sastavnicom *što* daleko su najčešći i najbrojniji u uzročnim rečenicama u kojima imaju ili općeuzročno značenje ili značenje kojemu je svojstvena kakva konkretizacija uzročnoga značenja odnosno neka vrsta pasivizacije uzročno-posljedičnih odnosa, usp. *zato što*, *stoga što*, *zbog toga što*, *poradi toga što*, *zaradi toga što*, *po tome (onome, svemu) što*, *prema tome (onome) što*, *iz (tog, jednostavnog) razloga što*, *uslijed toga što*, *zahvaljujući tome što*, *u skladu s tim što*, *po tome što*, *na osnovi (na temelju) toga što*, *to prije što*, *tim prije što*, *tim više što*, *utoliko više što*, *s obzirom na to što*.

Neka od tih veznih sredstava imaju ponajprije općeuzročno značenje, posebno složeni veznici *zato što*, *stoga što* i *zbog toga što*, npr. *Prestao nas je posjećivati*

¹¹ U poredbenim rečenicama vrlo je čest i složeni veznik *kao da*, s tim što *kao što* i *kao da* nikako nisu zamjenjivi, jer je *kao što* rezerviran samo za faktivne, a *kao da* samo za nefaktivne (hipotetične) rečenice. Zato ne dolazi u obzir npr. **Danas je sunčano kao da je bilo jučer.* S druge strane umjesto *Sjećam se kao da je bilo jučer.* ne dolazi u obzir **Sjećam se kao što je bilo jučer.* U prilog tomu ide i činjenica da su strukture tipa *Piše kao što govori.* i *Piše kao da govori.* značenjski posve različite (u prvom primjeru govorenje je stvarno, faktivno, a u drugom nefaktivno, neizvjesno, nepostojeće).

zato što se razbolio. Ti veznici, a posebno veznik *iz (tog) razloga što* mogu imati i značenje pasiviziranoga uzroka, tj. onoga uzroka koji posljedicu na izaziva izravno, nego na neki način pripomaže njezinu pojavljivanju i koji se obično naziva uzrokom razloga, npr. *Otputovao je u Švicarsku **zato što (iz tog razloga što)** tamo ima tetku.*

Navedena vezna sredstva mogu se međusobno diferencirati i s obzirom na to označuju li poželjnu ili nepoželjnu posljedicu. Tako je složeni veznik *uslijed toga što* vezan za nepoželjne posljedice, npr. *Nismo ni otputovali **uslijed toga što** je mjestimice bilo velikih nanosa snijega.*, a složeni veznik *zahvaljujući tome što* vezan je ponajprije za poželjne posljedice, npr. *Uspio je **zahvaljujući tome što** je bio tvrdoglavo uporan.* (usp. Silić i Pranjeković 2005: 342)

Veznici *po tome što, na osnovi toga što* ili *na temelju toga što* specijalizirani su za označavanje tzv. uzroka kriterija, koji pretpostavlja kakvo polazište ili osnovu na kojoj se uspostavlja uzročno-posljedični odnos ili na kojoj se temelji kakvo zaključivanje, npr. *Zaključio sam to **po tome što** se predugo nisu javljali.* ili *Do tog je rezultata došao **na temelju toga što** se uvijek konsultirao s kolegama.*

Složenim veznicama *to prije što, tim prije što* ili *tim više što* označuje se posebna vrsta uzroka koji se obično naziva dodatnim uzrokom. Njima se naime već uspostavljenoj uzročno-posljedičnoj vezi dodaje kakva nova potkrepa i/ili argument, npr. *Njihov smo prijedlog svi prihvatili, **tim prije što** su nam ponudili i udoban smještaj.* (opširnije o tome usp. u Silić i Pranjeković 2005: 342–343).

Za razliku od uzročnih rečenica u kojima su složeni veznici i/ili vezničke skupine vrlo česti i izrazito diferencirani s obzirom na tipove uzročno-posljedičnih veza, u namjernim se rečenicama takva vezna sredstva gotovo uopće ne susreću. To je posve razumljivo s obzirom na to da je namjera vrsta uzroka projiciranoga u budućnost, a kako je budućnost po naravi nefaktivna (nestvarna), razumljivo je što u takvim strukturama ne susrećemo vezni element koji je specijaliziran za faktivnost. Stoga nimalo ne iznenađuje činjenica što se i u malobrojnim namjernim rečenicama, obično sa složenim veznikom *radi toga što*, zapravo ne uspostavlja izravan odnos između uzroka (namjere) i posljedice, nego se na neki način sama namjera ostvaruje, naglašava se njezina izvjesnost, npr. *Ana je kupila novu haljinu **radi toga što** uskoro namjerava putovati u Švicarsku.* Drugim riječima izvjesna je Anina namjera da putuje, a nije izvjesno da će (stvarno) i putovati u Švicarsku.

9. Dopusne i alternativne rečenice

Složeni veznici i/ili vezničke skupine sa sastavnicom *što* vrlo su česti i u dopunskim rečenicama. U njima se naime javljaju *ma što, unatoč tome (svemu) što, usprkos tome što, bez obzira na to što, (n)i pored toga (onoga) što, povrh toga (svega) što, uza sve to što* ili *što god*,¹² npr. **Ma što** mi poduzeli, oni nam neće vjerovati.; **Surađuju unatoč tome što** su se posvađali.; **Igrali su vrlo dobro bez obzira na to što** su čak dva dana proveli na putu.; **Ni pored toga što** je poduzeće u dugovima, plaće ne kasne.; **Neće im biti lako što god** poduzeli. ili sl. (usp. Silić i Pranjković 2005: 350–351 te Vukojević i Hudeček 2007: 317–318). Vezna sredstva sa sastavnicom *što* u tim se rečenicama javljaju zato što se radnja koja se dopušta u zavisnoj surečenici konceptualizira kao faktivna, npr. u rečenici **Surađuju unatoč tome što** su se posvađali. radnja se zavisne surečenice (*posvađali su se*) prikazuje kao ona koja se doista odvijala. Vezna sredstva sa sastavnicom *da* u takvim su rečenicama vrlo rijetka, usp. (?) **Surađuju unatoč tome da** su se posvađali., ili uopće ne dolaze u obzir, usp. ***Ni pored toga da** je poduzeće u dugovima, plaće ne kasne.

Poseban problem predstavljaju zavisnosložene rečenice sa složenim veznicima *mjesto/umjesto/namjesto što*, npr. **Umjesto što** ljenčariš, **prihvati se napokon posla**. Takve su se rečenice u literaturi različito određivale i opisivala. Florschütz ih je smatrao poredbenim (kod njega porednim) nestvarnim (irealnim) rečenicama,¹³ Mrazović i Vukadinović nazivaju ih načinsko-pratećima,¹⁴

¹² Vukojević i Hudeček navode i složeni veznik *makar što* (usp. Vukojević i Hudeček 2007: 317), ali ja mislim da se taj veznik u suvremenom jeziku ne susreće, ili da se susreće posve rijetko, usp. npr. (?) *Došli su i naši prijatelji iz Dubrovnika makar što* su bili umorni od puta.

¹³ On doduše ne spominje izravno veznik *mjesto što*, nego samo *mjesto da*, usp. „Poredne rečenice često kazuju samo pomišljenu radnju koja se uspoređuje s radnjom glavne rečenice. Takve se rečenice zovu nestvarne ili irealne poredne rečenice i vežu se veznicima *kao da, kanda, mjesto da*” (Florschütz 1940: 162).

¹⁴ Vrlo je zanimljivo, između ostaloga i s obzirom na uporabu veznika *što*, kako Mrazović i Vukadinović dijele i opisuju načinske rečenice. One naime sve načinske rečenice dijele na poredbene, sa subjunktorima *kao da, kao što, kao kad, kako* i sl., načinsko-instrumentalne, sa subjunktorima *na taj način što, tako što, time što*, načinsko-prateće (komitativne), sa subjunktorima *dok, mjesto da, umjesto što* i *a da*, i načinsko-restruktivne, sa subjunktorima *samo ako, samo da, samo što, osim ako, osim što, osim da* i sl. Među načinsko-pratećim rečenicama razlikuju one koje služe za izražavanje suprotnih okolnosti, npr. **Dok je prije bio skroman, sad je tražio sve više.**, za izražavanje alternativne okolnosti, npr. **Umjesto što** kukaš, **prihvati se posla**. ili **Mjesto da** radi, **on po cijeli dan spava.**, te one koje služe za izražavanje nedostajuće okolnosti, npr. **Platio je cijeli iznos, a da nije ni pogledao račun.** (usp. Mrazović i Vukadinović 1990: 542–547).

a Vukojević i Hudeček te Težak i Babić smatraju ih dopusnima.¹⁵ Glavni argument koji u prilog tomu navode Vukojević i Hudeček jest mogućnost parafraze takvih rečenica dopusnima ili koordiniranim suprotnima, npr. *Laže sebi u oči, mjesto da prizna svoje bezakonja*. prema *Laže sebi u oči iako bi trebao priznati svoje bezakonje*. ili *Laže sebi u oči, a trebao bi priznati svoje bezakonje*. Meni se međutim čini da navedene parafraze nisu baš adekvatne, pogotovo parafraza dopusnom rečenicom.¹⁶ Zato smatram da je zanimljivije mišljenje Miloša Kovačevića, koji takve rečenice smatra ekspektivnima, odnosno rečenicama sa značenjem zamjenjivanja i određuje ih kao rečenice neostvarenog očekivanja (usp. Vukojević i Hudeček 2007: 297), s tim da rečeno doista vrijedi za rečenice s veznikom *mjesto da*, ali mislim da ne vrijedi i za rečenice s veznikom *mjesto što*. Naime u navedenoj rečenici ***Umjesto što ljenčariš, prihvati se napokon posla***. nema nikakvoga neostvarenog očekivanja, pa ni očekivanja uopće, nego zavisna surečenica sadrži (faktivnu) konstataciju, a osnovna surečenica sadrži zahtjev, zapovijed da se vrši neka druga radnja. Ima međutim neostvarenoga očekivanja u rečenicama tipa ***Umjesto da nam pomognete, vi ljenčarite***. (očekivana je i neostvarena radnja pomaganja). Sve je rečeno posve u skladu s faktivnom naravi veznika *što* i nefaktivnom naravi veznika *da*. Zato ja mislim da bi se i rečenice s *mjesto što* i one s *mjesto da* mogle nazvati alternativnima (primarno je značenje prijedloga *mjesto/umjesto/namjesto*, koji je sastavnica tih složenih veznika, tzv. alterlokalnost, usp. Pranjkić 2001a: 10), s tim da bi one s veznikom *mjesto što* bile realne, a one s veznikom *mjesto da* irealne. Odrednica ekspektivne odgovarala bi samo irealnim alternativnim rečenicama u kojima se doista susrećemo s (neostvarenim) očekivanjem. U realnim alternativnim rečenicama tipa ***Umjesto što ljenčariš, prihvati se napokon posla***. nema nikakva očekivanja, ni ostvarenoga ni neostvarenoga, nego je riječ o alternativnom odnosu između faktivne sadašnje radnje i zahtjeva (upućena sugovorniku) da se obavlja neka druga radnja. To je i posve razumljivo jer *što* pretpostavlja faktivnost, a očekivanje, pogotovo neostvareno, pretpostavlja izrazitu nefaktivnost (hipotetičnost).

¹⁵ Ni Težak i Babić ne spominju veznik *umjesto što*, nego samo *umjesto da* i navode primjer *Ja je milo gledam umjesto da opalim*. (usp. Težak i Babić 1992: 234)

¹⁶ Kad bi parafraza dopusnom rečenicom bila adekvatna, onda bi adekvatna morala biti i parafraza suprotnom rečenicom s veznikom *ali*, koji je inače specijaliziran za izražavanje dopusnosti na razini koordinacije (usp. *Iako su se silno trudili, nisu uspjeli*. prema *Silno su se trudili, ali nisu uspjeli*.). Međutim čini se da nije tako, usp. **Laže sebi u oči ali bi trebao priznati svoje bezakonje*. odnosno (nešto adekvatnije ?) *Trebao bi priznati svoje bezakonje, ali laže sebi u oči*.

10. Dodatne rečenice

Subordinirane rečenice sa složenim veznikom *s tim(e) što*, npr. *Pridružiti ću vam se na rođendanskoj proslavi, s tim što ja moram biti kod kuće prije ponoći.*, nisu opisivane u hrvatskoj gramatikografiji. Spominju ih Vukojević i Hudeček u citiranom radu (2007) i nazivaju rečenicama dodatne obavijesti i ispravka. Oni dakako kao vezno sredstvo takvih rečenica, osim složenoga veznika *s tim(e) što*, navode i složeni veznik *s tim(e) da*, npr. *Posudit ću ti novac, s tim da mi ga vratiš do kraja mjeseca*. I ti su složeni veznici često međusobno zamjenjivi (usp. *Pridružiti ću vam se na rođendanskoj proslavi, s tim što / s tim da ja moram biti kod kuće prije ponoći.*), ali nisu u onim primjerima u kojima je relevantna opreka faktivnost : nefaktivnost. Tako u drugom od navedenih primjera ta zamjena nije korektna, usp. **Posudit ću ti novac, s tim što mi ga vratiš do kraja mjeseca*. Ako se međutim oblik svršenoga prezenta (koji je po svojoj naravi nefaktivan već samim time što je konjunktivan) zamijeni futuroom (koji je u hrvatskom jeziku faktivan unatoč tomu što označuje budućnost, koja po svojoj naravi sadrži bar dozu neizvjesnosti), onda je zamjena moguća, usp. *Posudit ću ti novac, s tim što ćeš mi ga vratiti do kraja mjeseca*.

11. Zaključne napomene

Na osnovi svega što je rečeno može se zaključiti da je nepromjenjivo *što* opći subjunktor bez specijaliziranoga značenja, obilježen faktivnošću. Zato on u samostalnoj porabi dolazi u funkciji eksplikatora već uspostavljenih značenjskih relacija. Tako u spomenutim uzročnim rečenicama tipa *Pogriješili smo što vas nismo obavijestili*. osnovna surečenica (*pogriješili smo*) označuje faktivnu radnju koja na neki način (sama po sebi) pretpostavlja uzročnu relaciju (tj. pretpostavlja odgovor na pitanje zašto smo pogriješili, u čemu smo pogriješili ili sl.), pa zavisna surečenica uvedena subjunktorom *što* samo eksplicira zapravo već uspostavljenu uzročnu relaciju. Ako se međutim radi o kakvim specifičnijim i/ili konkretnijim značenjima, onda se subjunktor *što* udružuje s elementima, obično česticama (npr. *samo, god*), zamjeničkim riječima (*time, zato*) ili prijedlozima (npr. *osim, umjesto*) koji takva značenja specificiraju i/ili konkretiziraju. Elementi s kojima se subjunktor *što* obično udružuje mogu biti ekseptori

(npr. *jedino što*), temporalizatori (npr. *prije nego što*), modalizatori (npr. *tako što*), komparativizatori (npr. *kao što*), kauzatori (usp. *zbog toga što*), koncesualizatori (npr. *ma što*), alternativizatori (npr. *umjesto što*) i aditori (npr. *s time što*).

Zanimljivo je promotriti i one subordinirane strukture u kojima se ne javlja ni jednostavni veznik *što* ni složeni veznici sa sastavnicom *što*. Takve su prije svega subordinirane rečenice u kojima se zavisna surečenica uvodi po glagolima govorenja (mišljenja, osjećanja, percipiranja i sl.), npr. *Kaže da dolazi / da je dolazio / da će dolaziti*. ili *Priča se da dobiva otkaz / da je dobio otkaz / da će dobiti otkaz*. Strukture tipa **Kaže što dolazi.*, **Priča se što je dobio otkaz.* i sl. ne dolaze u obzir jednostavno zato što u njima nije riječ o faktivnoj radnji, nego o radnji koja je ovisna o glagolu govorenja, pa je samim time i nefaktivna, hipotetična, na neki način „konjunktivna” (usp. on /stvarno/ ne dolazi, nego /samo/ kaže da dolazi), a za nefaktivnost je, kako smo vidjeli, specijaliziran opći subjunktor *da*.

Subjunktor *što* i složeni veznici odnosno vezničke skupine sa *što* ne javljaju se ni u posljedičnim rečenicama. Tako npr. umjesto *Zakasnili smo tako da nismo mogli ući*. (usp. Silić i Pranjković 2005: 343) ne dolazi u obzir **Zakasnili smo tako što nismo mogli ući*. To je zato što je u navedenom primjeru faktivna radnja osnovne surečenice (*zakasnili smo*), a radnja zavisne surečenice konceptualizira se kao nefaktivna, pogotovo u navedenom primjeru u kojem je ta radnja još i zanijekana, a zanijekana radnja nije faktivna već samim time što je zanijekana, što je zapravo (uopće) nema.

Opreka po (ne)faktivnosti posebno dolazi do izražaja kad s jedne strane promatramo uzročne rečenice, a s druge namjerne. U uzročnim rečenicama, npr. *Prestao nas je posjećivati zato što se razbolio.*, *što* i složeni veznici odnosno vezničke skupine u kojima dolazi javljaju se, vidjeli smo, češće nego u svim ostalim subordiniranim rečenicama, dok veznička sredstva sa subjunktorom *da* u njima uopće ne dolaze u obzir, usp. **Prestao nas je posjećivati zato da se razbolio*. S druge strane u namjernim se rečenicama *što* gotovo uopće ne javlja. Zato umjesto *Otišla je na tržnicu da kupi povrća*. nikako ne dolazi u obzir **Otišla je na tržnicu što/zato što kupi povrća*. To je zato što je radnja zavisnih surečenica u uzročnim rečenicama faktivna (stvarno se događa, dogodila se ili će se dogoditi), a radnja zavisne surečenice namjernih rečenica konceptualizira se kao nefaktivna. Označuje naime uzrok projiciran u budućnost, a takav uzrok nije izvjestan, faktivan (u navedenom primjeru kupnja povrća nije izvjesna, nego je /samo/ moguća, „namjeravana”).

Kad je riječ o uvjetnim (pogodbenim, kondicionalnim) rečenicama, posve je očekivano da se u njima uopće ne javlja subjunktor *što* niti složeni veznici odnosno vezničke skupine u kojima je *što* jedna od sastavnica. U tim se rečenicama naime radi o uvjetnim (pa samim time hipotetičnim, nefaktivnim) radnjama i u osnovnoj i u zavisnoj surečenici, pa eksplikator faktivnosti, tj. subjunktor *što*, jednostavno ne dolazi u obzir. To pogotovo vrijedi za irealne uvjetne rečenice, koje su u najvećem mogućem stupnju nefaktivne jer u njima zapravo i nema radnje ni u osnovnoj ni u zavisnoj surečenici. U njima je uzročno-posljedična veza u tolikom stupnju nefaktivna, nestvarna da je zapravo prestala postojati, usp. *Da smo znali da će doći, pripremili bismo se.* (niti smo znali da će doći niti smo se pripremili).

S druge strane eksplikator nefaktivnosti *da* i složeni veznici odnosno vezničke skupine u kojima se on javlja ne dolaze u vremenskim rečenicama ponajprije zato što se u njima i osnovna i zavisna surečenica konceptualiziraju kao faktivne. Zato umjesto *Odgovorili su prije nego što je itko očekivao.* ne dolazi u obzir **Odgovorili su prije nego da je itko očekivao.*

I napokon opreka po (ne)faktivnosti osobito je uočljiva u onim subordiniranim strukturama koje mogu biti i faktivne i nefaktivne, tj. u onima u kojima podjednako dolaze u obzir i *što* i *da* (ili složeni veznici odnosno vezničke skupine u kojima se javljaju ti subjunktori), a za to su upravo reprezentativne poredbene rečenice, i one u kojima je riječ o usporedbi po jednakosti, npr. *Danas je sunčano kao što je bilo i jučer.* prema *Sjećam se kao da je bilo jučer.*, i one u kojima je riječ o usporedbi po nejednakosti, npr. *Ispalo je gore nego što smo se nadali.* prema *Ispalo je gore nego da smo prihvatili njihov prijedlog.*

Literatura:

- BARIĆ, EUGENIJA I DR. 1995. *Hrvatska gramatika*. Školska knjiga. Zagreb.
- BELIĆ, ALEKSANDAR. 1954. O sintaksičkoj konstrukciji sa svezicom *što*. *Naš jezik* 6/1-2. 1–6.
- BELOŠAPKOVA, VERA ARSEN'EVNA. 1977. *Sovremennyj russkij jazyk. Sintaksis*. Vysšaja škola. Moskva.
- BROWNE, WAYLES. 1980. *Relativna rečenica u hrvatskom ili srpskom jeziku u poređenju s engleskom situacijom*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 298 str.
- FLORSCHÜTZ, JOSIP. ⁴1940. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za srednje i slične škole*. Izdanje naklade školskih knjiga i tiskanica Banovine Hrvatske. Zagreb.

- GALLIS, ARNE. 1956. *The Syntax of Relative Clauses in Serbo-Croatian*. Oslo.
- GRICKAT, IRENA. 1952. O jednom slučaju mešanja *da* i *što*. *Naš jezik* 3/5-6. 196–207.
- GRICKAT, IRENA. 1967. Relativno *koji* i *što*. *Naš jezik* 16/1-2. 32–48.
- KATIČIĆ, RADOSLAV. 1986. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku*. JAZU – Globus. Zagreb.
- KORDIĆ, SNJEŽANA. 1995. *Relativna rečenica*. Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva. Zagreb.
- KOVAČEVIĆ, MILOŠ. 1990. Usl ožnjavanje sistema modela zavisnosti oženih rečenica u savremenom srpskohrvatskom jeziku. *Književni jezik* 2/19. 57–69.
- KOVAČEVIĆ, MILOŠ. 1998. *Sintaksa složene rečenice u srpskom jeziku*. Raška škola – Prosvjeta. Beograd – Srbija.
- MRAZOVIĆ, PAVICA; VUKADINOVIĆ, ZORA. 1990. *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića. Sremski Karlovci – Novi Sad.
- PRANJKOVIĆ, IVO. 1986. *Koji* i *što*. *Jezik* 34/1. 10–17.
- PRANJKOVIĆ, IVO. 2001a. *Druga hrvatska skladnja. Sintaktičke rasprave*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.
- PRANJKOVIĆ, IVO. 2001b. Kompletivne rečenice u hrvatskome standardnom jeziku. *Drugi hrvatski slavistički kongres*. Ur. Sesar, Dubravka; Vidović Bolt, Ivana. Zagreb. 587–592.
- PRANJKOVIĆ, IVO. 2008. Vezničko i nevezničko *da* u hrvatskome jeziku. *Riječki filološki dani 7*. Ur. Srdoč-Konestra, Ines; Vranić, Silvana. Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci. Rijeka. 505–515.
- PRANJKOVIĆ, IVO. 2010. Zamjenica, prilog, čestica i veznik *što*. *Riječki filološki dani 8*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci. Rijeka. 401–408.
- PRANJKOVIĆ, IVO. 2013. *Gramatička značenja*. Matica hrvatska. Zagreb.
- PRANJKOVIĆ, IVO. 2018. O riječima *nego*, *no*, *već*, *još* i *tek*. *Fluminensia* 30/1. 63–76.
- RAGUŽ, DRAGUTIN. 1994. *Odnosne rečenice s relativom (veznikom?) što*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.
- RIĐANOVIĆ, MIHAT. 1981. Upotreba zavisnih veznika *što* i *da* osvijetljena pojmom prepozicije. *Književni jezik* X/4. 7–13.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1880. – 1976. I–XXIII. JAZU. Zagreb. (= ARj)
- RONČEVIĆ, NIKOLA. 1937. *Što* i *šta*. *Naš jezik* 3/5-6. 135–152.
- SILIĆ, JOSIP; PRANJKOVIĆ, IVO. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Školska knjiga. Zagreb.
- STEVANOVIĆ, MIHAILO. 1939. Naporedna upotreba zamenice *koji* i odnosnih svezica: *da*, *gde*, *kako*, *te* i *što*. *Naš jezik* 6/7-8. 202–210.
- STEVANOVIĆ, MIHAILO. 1963. *Šta* i *što* u savremenom srpskohrvatskom jeziku. *Naš jezik* 13/3-5. 127–136.

TEŽAK, STJEPKO; BABIĆ, STJEPAN. 1992. *Gramatika hrvatskoga jezika. Priručnik za osnovno jezično obrazovanje. Školska knjiga*. Zagreb.

VUKOJEVIĆ, LUKA. 1996. Strukturno-semantički tip poredbenih rečenica. *Filologija* 27. 123–151.

VUKOJEVIĆ, LUKA. 1998. Poredbene rečenice – vrsta načinskih ili poseban strukturno-semantički tip. *Riječki filološki dani, 2. Zbornik radova*, Rijeka. 181–193.

VUKOJEVIĆ, LUKA. 2005. *Izražavanje posljedičnih odnosa u hrvatskome standardnom jeziku*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.

VUKOJEVIĆ, LUKA; HUDEČEK, LANA. 2007. Podrijetlo, ustrojstvo, funkcija i normativni status složenih veznika i vezničkih skupina. *Sintaktičke kategorije. Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem Hrvatski sintaktički dani*. Ur. Kuna, Branko. Filozofski fakultet – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Osijek – Zagreb. 283–335.

ZNIKA, MARIJA. 1994. *Koji i što ga*. *Jezik* 41/5. 134–141.

Subordinated Structures with the Conjunction *što*

Abstract

This paper deals with various subordinated structures in Croatian that contain the conjunction *što*. We analyse the following types of subordinated structures:

- with a relative *što*, e.g. *Osoba što je upravo ušla nije mi poznata*.
- with an explicative *što*, e.g. *Dobro ste učinili što ste ih pozvali*.
- with a causative *što*, e.g. *Žao mi je što se nismo vidjeli*.
- with the conjunction *što* as a part of various complex conjunctions such as: *pošto, zato što, zbog toga što, uslijed toga što, zahvaljujući tome što, kao što, osim što, nego što, umjesto što, nakon što, prije nego što, samo što*.

Ključne riječi: veznik *što*, subordinirane strukture, relativno *što*, eksplicitivno *što*, uzročno *što*, složeni veznici

Keywords: conjunction *što*, subordinated structures, relative *što*, explicative *što*, causative *što*, complex conjunctions

